

**ՀԵՏԿԱՌՈՒՑՎԱԾ ՔԱՐԱՆԱԿԱՆ ՏԵՔՍՏԸ ՈՐՊԵՍ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ
ՀԻՇՈՂՈՒԹՅՈՒՆ**

ՆԱԻՐԱ ՀԱՄԲԱՐԶՈՒՄՅԱՆ

ՀՀ Գիտությունների ազգային ակադեմիա,
Մ. Արեղյանի անվան գրականության ինստիտուտ,
ավագ գիտաշխատող,
բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
nairahambardzumyan@litinst.sci.am,

Համառոտագիր

Ուսումնասիրությունը ընդգրկում է 20-րդ դարավերջին և 21-րդ դարասկզբին ի հայտ եկած սոցիալական երևույթները, որոնք առավել նշանավորեցին գրավոր մշակույթը և սոցիալական հիշողության գոյության նոր փուլում հնարավոր դարձրին *հեղինակ-մեկնաբան-տեքստ* փոխներթափանցումները տեքստի, տեղեկատվական լուծումների և դրանց տեսականացման տիրույթներում:

Ուսումնասիրության *նպատակն* է՝ քննել տեքստի կազմավորմանն առնչվող տեսական հասկացությունների հնարավոր գոյությունը և նշանավորել տեքստը որպես սոցիալական հիշողություն:

Ուսումնասիրության *խնդիրն* է՝ տեքստ-սոցիում փոխներթափանցումները հիմնավորել սոցիալական հիշողության առանձնահատկությունների միջոցով:

Ուսումնասիրության *գիտական նորույթը* այն է, որ *տեքստի հասկացման* մեթոդոլոգիական գործառույթները հետազոտվել են տեքստի պարունակության և *սոցիալական հիշողության* օբյեկտիվացված գոյության համատեքստում:

Ուսումնասիրության *արդիականությունը* պայմանավորված է ուսումնասիրվող նյութի միջգիտակարգայնությամբ, ըստ որի՝ այն վերլուծվել է գրականության տեսության, լեզվաբանության և սոցիոլոգիայի միջև փոխադարձ կապերի և առնչությունների համատեքստում՝ համապատասխան մեթոդների կիրառությամբ:

Այսօրինակ ուսումնասիրություն կատարվում է առաջին անգամ: Այն կարևոր է և արդիական ոչ միայն միջգիտակարգայնության, այլև տեսաբանության մեջ *տեքստին* առնչվող հիմնախնդիրների քննության տեսանկյունից: Ըստ ուսումնասիրության արդյունքների՝ բացահայտվել են նաև *տեքստ* հասկացությունը գործառող որոշ սոցիալ-հաղորդակցական դրսևորումներ,

որոնք իմաստավորել են տեքստի հասկացման գործընթացները հետմոդեռնիզմի ժամանակաշրջանում:

Բանալի բառեր և բառակապակցություններ. հետկառուցվածքաբանություն, հետմոդեռնիզմ, տեքստ և սոցիում, սոցիալական հիշողություն, օքսիմորոն, գենոտեքստ, ֆենոտեքստ:

ПОСТСТРУКТУРНЫЙ ТЕКСТ КАК СОЦИАЛЬНАЯ ПАМЯТЬ

НАИРА АМБАРЦУМЯН

Национальная академия наук Республики Армения,

Институт литературы имени Манука Абега,на,

старший научный сотрудник,

кандидат филологических наук, доцент,

nairahambardzumyan@litinst.sci.am

Аннотация

Исследование включает в себя социальные явления, возникшие в конце XX-начале XXI века, которые в наибольшей степени озаменовали письменную культуру и сделали возможным взаимопроникновение автора-интерпретатора-текста в области текста, информационных решений и их теоретизирования в новый этап существования социальной памяти.

Цель исследования - изучить возможность существования теоретических концепций, связанных с формированием текста, и обозначить текст как социальную память.

Задача исследования состоит в том, чтобы обосновать взаимопроникновение текста и общества через особенности социальной памяти.

Научная новизна исследования заключается в том, что методологические функции понимания текста исследовались в контексте содержания текста и объективированного существования социальной памяти, такой, как исходный текст.

Актуальность исследования определяется междисциплинарным характером изучаемого материала, который был проанализирован в контексте взаимосвязей и взаимоотношений между литературоведением, языкознанием, социологией с использованием соответствующих методов. Такое исследование проводится впервые. Это важно и актуально не только с точки зрения междисциплинарности, но и с точки зрения рассмотрения проблем, связанных с теорией литературы.

По результатам исследования также были выявлены некоторые социально-коммуникативные проявления с использованием концепта текста, придававшие смысл процессам понимания текста в период постмодернизма.

Ключевые слова и словосочетания: постструктурализм, постмодернизм, текст и общество, социальная память, оксюморон, генотекст, фенотекст.

POSTSTRUCTURAL TEXT AS SOCIAL MEMORY

NAIRA HAMBARDZUMYAN

National Academy of Sciences of the Republic of Armenia,
Institute of Literature after Manuk Abeghyan,

Senior Researcher,

PhD in Philology, Associate Professor,

nairahambardzumyan@litinst.sci.am

Abstract

This study involves the social phenomena that arose in the late 20th and early 21st centuries, which significantly influenced the written culture and allowed for *author-interpreter-text* interpenetrations in the fields of text and information solutions, as well as their theorization in the new stage of social memory existence.

The study aims to explore the possibility of the existence of theoretical concepts related to the formation of the text and designate the text as a social memory.

The *problem* of the study is to substantiate the interpenetration of text and society through the features of social memory.

The scientific *novelty* of the study is constituted by the fact that the methodological functions of understanding the text were studied in the context of the content of the text and the objectified existence of *social memory*, such as the original text.

The *actuality* of the study is conditioned by the interdisciplinary nature of the material under study, according to which it was analyzed in the context of interconnections and interrelations between Literary Theory, Linguistics and Sociology with the application of appropriate methods. This kind of study has been attempted for the first time.

This is important and relevant not only from the point of view of interdisciplinarity but also from that of considering *text-related* problems.

The research results helped reveal some social-communicative manifestations using the concept of *text*, which gave meaning to the processes of understanding the text in the period of postmodernism.

Keywords and phrases: poststructuralism, postmodernism, text and society, social memory, oxymoron, genotext, phenotext.

Ներածություն

1970-1980-ական թվականներին *տեքստ* հասկացությունը դիտարկելի էր առավելապես պատմականության տիրույթում և ընդգրկում էր սուբյեկտի անհատական զգացողությունները *թե ինչպես պատահեց*-ի շարույթում: 2000-ական թվականներին այն առնչվում էր առավելապես *տեքստի* էութաբանական հատկանիշներին, որոնց միջոցով մերժվում էր հիսթորիզմը՝ տեքստի հիմքում ունենալով պատմականությունը և դրանք

առնչվող մի շարք կարգավորումներ: Սույն հանգամանքը տարբերակող առանձնահատկություններից մեկը լեզվի գերակայությունն է փորձի նկատմամբ, որը նախ և առաջ ենթադրում է մարդու ներաշխարհի արտացոլումը սոցիումի գոյաբանության ներքին տիրույթում: Այս երևույթը այլ կերպ անվանում ենք *հետմոդեռնիզմ*:

20-րդ դարավերջին և 21-րդ դարասկզբին ի հայտ եկած սոցիալական երևույթների բազմազանությունը առավել նշանավորեց գրավոր մշակույթը և սոցիալական հիշողության գոյության նոր փուլում հնարավոր դարձրեց *հեղինակ-մեկնաբան-տեքստ* փոխգործակցությունը *տեքստ-տեղեկատվություն* լուծումների և դրանց տեսականացման տիրույթներում: Այս հանգամանքը հնարավոր է հիմնավորել *սոցիալական հիշողության* առանձնահատկությունների միջոցով, որոնց ենթադրում են՝

ա. տեքստ-սոցիում հարաբերությունները,

բ. տեսական ըմբռնումների հնարավորությունը և նշանակությունը տեքստում որպես հայտնագործում,

գ. տեքստը որպես սոցիալական հիշողություն:

Հեղինակ-լեզու-տեքստ

Տեքստ հասկացության իմաստավորումը հետմոդեռնիզմի ժամանակաշրջանում ի սկզբանե հիմնավորվում է Ֆերդինանդ դե Սոսյուրի տեսության միջոցով, ըստ որի՝ ընդգծվում են լեզվի՝ որպես համակարգի *ներքին* ու *արտաքին* կառուցվածքաբանական հատկանիշները: [9] Ըստ Սոսյուրի՝ լեզուն չեզոք և լճացած երևույթ չէ, թեպետ կառավարվում է սեփական համակարգերի [9] միջոցով: Այդ պատճառով էլ *բառ-օբյեկտ-գաղափար* կապը արտացոլվում է *նշանակելիի* ու *նշանակության* միասնական տիրույթում: Սա ինքնաբերական երևույթ է, քանի որ գործնականում հնարավոր չէ գտնել երկու լեզուներ, որոնցում *բառ-օբյեկտ* հարաբերակցությունը ընկալվում է միևնույն կերպ, քանի որ մտավոր աշխատանքի հետևանքով ստեղծված որոշակի պատկերները, որոնք սերում են մեկ լեզվից, գտնվում են մյուսի սահմաններից դուրս: Ստացվում է, որ լեզուն գործառվում է միմյանց չառնչվող երկու երևույթների՝ խոսքից գրականություն անցումներով, որոնք կարևոր է դիտարկել սեփական օրենքները ունեցող լեզվական համակարգի համատեքստում և ոչ թե իրականության արտացոլման, քանի որ լեզուն միավորում է աշխարհը, իսկ համակարգը՝ նրա շուրջ եղած պատկերացումները: Լեզվի այսօրինակ ըմբռնումը նվազեցնում է հեղինակի դերակատարությունը, քանի որ տեքստի իմաստային տիրույթը առնչվում է լեզվի ձևական կողմերին ոչ պակաս, քան հեղինակին: Այս դեպքում միտքը, թե հեղինակը ունակ է

մինչև վերջ ընթերցողին փոխանցելու իր մտադրացման (նյութի) իմաստը, կորցնում է հիմնավորումը: Փոխանցման այս անհնարինությունն էլ տեքստում ենթադրում է *հեղինակի մահը*: [1]

Այս համատեքստում՝ կիրքը, տրամադրությունը կամ զգայությունները դառնում են հեղինակին փոխարինող տեքստ և ոչ թե անսկիզբ-անսահման մի բառարան, որից հեղինակը անվերջորեն անջատում է իր գիրը: Ընթերցողը նույնանում է տարածությանը՝ գրանցելով *ցիտատները* կամ *ալյուզիաները*, որոնցից կազմված է գիրը: Տեքստը իր նշանակությամբ առավել միասնական է, երբ արտահայտվում է ընթերցողի միջոցով, որը այս դեպքում *մարդն է առանց պատմության*: [1] Այսօրինակ խոցելի, անհետագիծ և անպատմություն պատկերներ ստեղծվում են միայն *կառուցվածքաբանության* տիրույթում, ուստի բնական է, որ պատմություն չունեցող սուբյեկտը կարող է և չհիշել ոչինչ, քանի որ նա միաժամանակ *մարդ-սպառողն* է, որ ստեղծում և հավասարապես սպառում է նորանոր տեքստեր:

Կառուցվածքաբանության և հետմոդեռնիզմի հիմնական վերլուծություններում տեքստը դիտարկվում է կենտրոնացված հասկացման ենթատեքստում՝ դառնալով նշանների փոխկապակցված ու ամբողջական շղթա, որը պարզեցնում է տեքստի հիշողության օտարվածությունը: Այսօրինակ արձանագրումը չպետք է խանգարի տեքստի որոնման հետագա փորձերում տեսական մտադրացումները իրագործելուն, քանի որ դրանք հնարավոր են միայն *հեղինակ-տեքստ-լեզու-հիշողություն* գաղտնագրված կապի դեպքում: Հետևաբար, *բացասական արդյունքը նույնպես արդյունք է*, որը թույլատրում է ուժեղացնել տեքստի և հիշողության փոխառնչությունները և որոնումները ուղղել դեպի սոցիալ-մշակութային տարբեր հարացույցներում: [6]

Այս առումով, տեսաբանական գրականության մեջ գոյություն ունեն սկզբունքային մի շարք հնարավորություններ, որոնց իրագործման ելակետը հասկացման մակարդակի ուժեղացված մշակումն է հետմոդեռնիզմի սահմաններում: Տեքստի *ներքին* և *արտաքին* հարաբերությունները արտահայտվում են ներունակության հատկանիշով, որը ստեղծվում է ոչ միայն տարածության, այլև ժամանակային շերտերի չափումներում և համընկնում է *ապագա-անցյալ* փոխներթափանցումներին: Այս հարաբերության արտահայտությունը նույնպես հանգեցնում է *հիշողություն* հասկացությանը, որը որակվում է որպես ինքն իրեն փոխհարաբերվող ներկա կամ որպես երկու *ես*-երի փոխներթափանցում:

Հիշողության ֆենոմենը չի բխում հետմոդեռնիզմի փիլիսոփայությունից, քանի որ այն ձեռք է բերում նորանոր նշանակություններ և գնահատա-

կաններ, այլակերպ գոյություն, որը կարելի է գրանցել նաև *մեթոդոլոգիական մոդալ փոխաձևումներով*: Այս առումով, հետմոդեռնիզմը ու հետկառուցվածքաբանությունը նշանակալիորեն փոխեցին վերաբերմունքը տեքստի հանդեպ: Հետևաբար, չնայած մետաֆորային հագեցվածությանը՝ *տեքստ* ըմբռնումը բնութագրվում է փիլիսոփայական երեք հիմնական հատկանիշներով՝

ա. *ոչ թիրախային* և *ոչ առանցքային* նշանակություններ, որոնք կապված են միմյանց փոխհաջորդող ցանցով,

բ. *միֆի քաղաքականության հերքում*, որը ստեղծվում և իրացվում է աղբյուրների ու որոշակի փոխազդեցությունների արդյունքում,

գ. *իմաստի բազմազանությունը* և *սկզբունքային նշանակությունների անավարտությունը*, որոնք որոշակիացված չեն տիրող կառույցների կողմից և հղում են կատարում ցանկության ոլորտին՝ չնյութականացնելով մշակույթի սահմանայնությունը:

Տեքստի այդօրինակ ըմբռնումը, չնայած տարբեր բնութագրումներին, հարցը առնչում է անցյալին: Տեքստի ուսումնասիրությունը թույլատրում է նաև որոշակի ճանապարհ անցնել՝ մինչև գեղարվեստական տեքստի կոնկրետությունը և լեզվական վերացականությունը արտահայտելը: Այս հանգամանքի հիմքում տեքստաբանական և տեքստագիտական վերլուծությունն է, որտեղ անմիջական կամ մակերեսային իմաստները գործում են միայն *երևացող*-ի օգտին: Հետկառուցվածքաբանության տիրույթում տեսական այսօրինակ վերլուծությունը ստացել է *ապակառուցում* կամ *կազմաքանդում* անվանումը:

Տեքստ-հիշողություն-ապակառուցում

Ապակառուցումը ենթադրում է տարաբնույթ ընթերցումներ, որոնց արդյունքում հնարավոր է հայտնաբերել բոլորովին նոր տեքստեր՝ սկզբունքորեն տարբեր նշանակություններով: [2] Եթե Սոսյուրի կողմից առաջադրված նշանակելիի և նշանակության տարբաժանումը բացարձակացնենք, ինչը անհնար է տվյալ դեպքում, հնարավոր է հասնել նաև *մեկնաբանական* անսահմանության:

Տեքստերի մեկնաբանության անսահման ազատությունը որոշ չափով սահմանափակվում է *միջտեքստային* հղումներով, որոնք իրենց հերթին հայտնաբերվում են *տեքստի* և *նշանաբանական միջավայրի* փոխազդեցական և փոխկապակցված ֆենոմենի հատկանիշով [10]: Համաձայն այս դիտարկման՝ անցյալի տեքստերը չպետք է մեկուսացվեն, քանի որ ոչ մի տեքստ երբևէ չի ստեղծվել առանց այլ տեքստերի գաղտնագրված ներազ-

դեցության: Հեղինակները գործածում են լեզուն՝ ծառայեցնելով միևնույն նպատակին՝ գրին, իսկ ընթերցողը ընդունում է տեքստի իրողությունը այնքանով, որքանով որ թույլ են տալիս վերջինիս լեզվական հնարավորությունները և զարգացվածությունը: [10] Տեքստերի աշխարհը ամբողջանում է գրական երկի տարածանրությամբ, որոնցից յուրաքանչյուրը ունի սեփական մշակութապատմական պայմանականությունները, հասկացությունները և գործածության ձևերը: Յուրաքանչյուր տեքստ հավակնում է երկխոսության կամ լեզվի գործնականության տիրույթում ձեռք է բերում նոր ուժ, որը այս կամ այն չափով արտացոլվում է սոցիումի հիշողության տիրույթում: Հետևաբար, միջտեքստային հղումներն են, որ թույլատրում և ապահովում են *տեքստ-հիշողություն* կապը: Այս դեպքում, Ռուան Բարտի «Հեղինակի մահը» [1] ըմբռնումը ոչ մի կերպ չի հարաբերվում տեքստին, քանի որ մեկնաբանությունը ձեռք է բերում ինքնուրույն գոյավիճակ և համապատասխանաբար՝ բազմաթիվ կապեր, որոնք ամրապնդում են տվյալ երևույթի մշակութաբանական էությունը ոչ միայն անցյալում, այլև ապագայում:

Միջտեքստային հղում երևույթը ներառում է նաև տեքստեր, որոնք ստեղծվում են հետո, քանի որ տեքստի աղբյուրը գոյություն ունի մինչև տեքստը ու նաև՝ տեքստից հետո: Հետևությունը, որ հնարավոր է մեկնաբանության հիմքում, նշանակալիորեն մեղմում է հետմոդեռնիզմի ու հետկառուցվածքաբանության դիրքորոշումները, որոնք էապես հարաբերվում են *տեքստի հիշողություն* ըմբռնմանը: Հատկապես միջտեքստային հղումներն են, որ փիլիսոփայական տվյալ ըմբռնումները սոցիալական ենթատեքստում հասցնում են կառուցվածքայնորեն էականացված *տեքստ-հիշողություն* փոխադարձ կապին, որը դուրս է գաղտնագրման մակարդակից: Այս դեպքում միջտեքստայնության *ունիվերսալությունը* որպես *տեքստ-հիշողություն*, հնարավոր է հիմնավորել՝ անդրադառնալով *մշակութաբանությանը* և *բնագրագիտությանը*: Միջտեքստայնությունը՝ որպես փոխադարձ կապ և հմտություն, ապահովում է տվյալ մշակութաբանական միջավայրի նշանագիտական ոլորտը՝ արդարացնելով տեքստի գոյությունը, քանի որ այն նախ և առաջ ունի պատմա-մշակութային և լեզվական հակվածություններ:

Սոցիում և հիշողություն

Ըստ Քրիստևայի՝ գրական բարձրագույն (հանճարեղ) տեքստերը աստվածաշնչյան միջբնագրային փոխակերպումներն են, որոնք գենոտեքստի շրջանակներում իրականացնում են ֆենոտեքստի ծննդյան գործընթացը: [5] Պոստմոդեռնիզմի սոցիալական ընկալումներում կարևորվում է *հիշողության* ֆենոմենը: Հատկապես միջտեքստայնության միջոցով է, որ մի որ-

և է մշակույթի պատկանող տեքստը ներգրավվում է մեկ այլ մշակութային ավանդույթում, ինչպես պատմական ենթատեքստում *ուղղահայաց* հիշողությունը, այնպես էլ միևնույն տոպոսին պատկանող մշակույթների ենթատեքստում *հորիզոնական* հիշողությունը: Նման դիտարկումները և դրանցից բխող եզրահանգումները ենթադրում են տեքստի մեկնաբանությունը՝ ելնելով դրա նշանագիտական կառուցվածքից: Տեսականացված այս քայլը երևութանում է նախ և առաջ սոցիումի հիշողության և տեքստի այնկողմնային (տրանսցենդենտալ) կապի տեսանկյունից: Տեքստի կառուցվածքային-նշանագիտական մեկնաբանության օբյեկտը դիտարկելի է *տեքստ-բնագիր* հարաբերությամբ: [1] Այս ինքնատիպ կառուցվածքա-լեզվաբանական առաջընթացի արդյունք է տեքստի *հասկացումը*: Այս առումով, ուշագրավ է Ռուլան Բարտի գաղափարը *տեքստ-բնագիր* փոխառնչությունների տիրույթում, որը ըմբռնելի է որոշակի տարածաժամանակային ռեզոնանսում: Ըստ Բարտի՝ *բնագրի* և *տեքստի* հնարավորությունները ֆիզիկապես սահմանափակելու փորձը կտրուկ է: Բարտը գրում է՝ «Տարբերությունը ահա թե որն է. *բնագիրը* նյութական գոյություն է, որը գրավում է գրքային տարածության որոշակի մակարդակները (օրինակ՝ գրադարանը), իսկ *տեքստը* մեթոդոլոգիական տիրույթ է: Բնագիրը տեսանելի է, ակնառու, իսկ տեքստը հնարավոր է հիմնավորել համապատասխան օրենքներով»: [1]

Օգտագործելով տեքստի հասկացման մեթոդոլոգիական գործառնությունները, Բարտը ի ցույց է դնում տեքստի պարունակությունը, որը գրանցում է *սոցիալական հիշողության* օբյեկտիվացված գոյությունը, ինչպիսին որ բնագիրն է, ուստի որպես ինքնուրույն գոյություն՝ բնագիրը ներգրավվում է գաղափարների անվերջանալի փոխակերպությունների գործընթացում՝ պայմանավորվելով պատմա-մշակութային իրողություններով, իսկ տեքստը շարունակում է իր ինքնուրույն գոյությունը նույնիսկ *հեղինակի մահից* հետո՝ առիթ դառնալով նոր մտածությունների, մտահղացումների և նոր ուսումնասիրությունների:

Այս դեպքում նշանագիտական եռյակը՝ *նշանակելի-նշանակություն-նշան* ստեղծում է նշանագիտական նոր իրականություններ, քանի որ տեքստը ամբողջական նշանագիտական համակարգ է՝ չափավոր շարժուն, սակայն՝ կայուն, ներառում է նշանակելին (որպես տեքստ), նշանակությունը (որպես ըմբռնում), նշանը (որպես տեքստի ձև): Համաձայն սույնին՝ բավական տարողունակ է սոցիալական հիշողությունը հետմոդեռնիզմի ու հետկառուցվածքաբանության տիրույթներում: Մյուս կողմից, եթե ընդունենք տեքստի իմաստային բազմաբևեռությունը, ուրեմն այն իր պարունակությամբ

յամբ ընդունակ է վերածնվելու նաև *մտավոր զվարճանքի* հատկանիշով, [7] թեպետ ժամանակակից աշխարհում դրանք նույնպես տարանջատելի չեն հեղինակից: Եվ սա այն է, ինչ հնարավոր էր մոդեռնիստական հասարակության մեջ իմաստային *օքսիմորոնների* ստեղծման և ապակառուցման տիրույթում:

Եվ սա է պատճառը, որ մշակութային-պատմական և էթնիկական ցնցումներով հագեցած հասարակություններում տեսանելի է հատկապես *սոցիալական հիշողության պատասխանատվության նվազումը*:

Նշանագիտության ու ժամանակակից հետմոդեռնիստական փիլիսոփայության տիրույթները դիտարկելիս տեսանելի են հիշողության և տեքստի սահմանները ոչ այնքան պարունակության, որքան կառուցվածքաբանության տեսանկյուններից: Այս դեպքում, միջտեքստայնությունը նպաստում է տեքստի՝ որպես սոցիալական հիշողության գոյության ձևի, նույնական ու այնկողմնային (տրանսցենդենտալ) կողմերի բացահայտմանը՝ ի ցույց դնելով վերջինիս՝ հայտնագործություն լինելու գոյաբանական արդյունավետ շրջադարձը, որը տեսանելի է ժամանակակից տեսաբանության մեջ:

Հաղորդակցության այս տեսակը *սոցիալական լեզվաբանության* տիրույթում է: Խոսքը մարդկանց միջև պատմականորեն ձևավորված հաղորդակցության ձևի մասին է, որը գործում է որոշակի կանոններով գործող լեզվական կառույցների միջոցով: Լեզվահաղորդակցությունը ի ցույց է դնում մարդու խոսքը որպես նշանային համակարգ: Հաղորդակցության ամենաընդհանրական միջոցը խոսքն է, քանի որ խոսքի միջոցով տեղեկատվությունը փոխանցելիս հաղորդագրության իմաստը առնվազն կորչում է, չնայած դա տեղի է ունենում միայն հաղորդակցական գործընթացի բոլոր մասնակիցների կողմից իրավիճակի վերահսկման բարձր աստիճանի դեպքում:

Ցանկացած տեղեկատվական փոխանցում հնարավոր է միայն նշանների և նշանային համակարգերի միջոցով: Գոյություն ունեն նշանային մի քանի համակարգեր, որոնք օգտագործվում են հաղորդակցման գործընթացում, դրան համապատասխան հնարավոր է ստեղծել փոխադարձ կապի գործընթացների դասակարգում: Առավել խիստ բաժանմամբ տարբերվում

են *բանավոր* և *ոչ բանավոր* հաղորդակցումները՝ օգտագործելով նշանային տարբեր համակարգեր:

Գենոտեքստից ֆենոտեքստ և հակառակը

Ըստ ֆրանսիացի տեսաբան Յուլիա Քրիստևայի՝ անհրաժեշտ է տեղաշարժել տեքստը՝ իմաստավորելով էական տարբերությունները երկու մակարդակների միջև՝ գենո- ու ֆենո- տեքստերի, [3] որոնք միմյանց հարաբերվում են ինչպես *խորք* և *մակերես*, իսկ իմաստակիր կառույցի ու նշանակելիի ընթացական հատկանիշներով՝ որպես *խորհրդանիշ* կամ *բանաձև*: Այս հասկացությունները նա ստեղծել է *գենոտիպ* ու *ֆենոտիպ* կենսաբանական հասկացությունների համաբանությամբ: Ըստ Քրիստևայի՝ անհրաժեշտ է ընթացքի (շարժման) մեջ դնել *տեքստը*՝ իրականացնելով *տարբերակման, շերտավորման, վերադիտարկման* գործընթացները:

Մետալեզվական հատկանիշների տեսանկյունից դրանք հնարավոր է բնորոշել հետևյալ կերպ՝ գենոտեքստը *տոպոլոգիայի* առարկան է, ֆենոտեքստը դիտարկելի է *հանրահաշվական հատկանիշների* համատեքստում, թեպետ՝ նրանց միջև գոյություն ունեն լուրջ տարբերություններ: Կառուցվածքաբանության տիրույթում դրանց մակերեսային ու խորքային մակարդակները նույնական են, քանի որ տեքստը իր խորքում ունի *հասկացական-տրամաբանական* և *քերականական-տրամաբանական* համակարգերը, որոնց միջև չկան և չեն կարող լինել փոխներթափանցման հարաբերություններ և փոխանցումներ:

Ըստ Քրիստևայի՝ *գենոտեքստը* լեզվաբանորեն գործառվող վերացական մակարդակ է, որը նախորդում է արտահայտություններին և պայմանականորեն հակադրվում է ձևավորված-ավարտուն տեքստային կառույցին: Նշանավորվելով որպես խորքային հիմնաշերտ և լեզվական կառույցի միջոցով արտահայտվող չհամակարգվող իմաստային բազմաշերտ տեքստ, որը սուբյեկտիվ չէ կամ չունի հաղորդակցական գործառույթներ, սույնը միաժամանակ էֆեմեր, ոչ *հաստատուն*, հեշտորեն քայքայվող կառույց է, որը սկզբնավորվում է հեղինակի բնագոյային ազդակների միջոցով [4]: Սույնը նաև երկվալենտ ելքային տարածություն է, որում յուրաքանչյուր լեզվական մատրիցա ընկալվում է որպես միագիծ մատրիցաների հանրագումար: Պայմանավորում է խոսքային մատրիցաները, նախորդում է երկխոսություններին, հոգեբանական կառույցներին, ընդգրկում է իրադարձական տարբեր տեղեկությունները:

Գենոտեքստը ներառում է նշանագիտական բոլոր գործընթացները, տարածականորեն ընկալվող ազդակները, բաժանումները, որոնք կազմա-

236

վորվում են բուն տեքստում՝ սոցիալական ու բնական համակարգերի միջոցով ներառելով ամբողջական տեքստը, նշանաբանական համակարգը, օբյեկտ-սուբյեկտ հարաբերությունները, նշանակության միջուկի կազմավորումը: Գենոտեքստի հայտնաբերումը տեքստում պահանջում է տարաբույս ազդակների ու էներգիաների փոխանցումներ, որոնք իրենց հետքն են թողնում ֆենոմենալ և մեղեդային հակադրությունների վրա՝ իրենց ազդեցությունը թողնելով մասնատվող իմաստաբանական կարգերի տիրույթներում: Գենոտեքստը առաջին ազդակից ստեղծված էներգիայի միակ փոխանցողն է, որը կազմավորում է տարածությունը, և որում սուբյեկտը դեռևս պառակտված միասնականությունը չէ, այլ մինչ-լեզվային մակարդակում գոյություն ունեցող հիմք է, որի արտաքին շերտը *ֆենոփեքստն* է: Ըստ այդմ՝ բազմաթիվ սահմանափակումները և օրենքները (հատկապես՝ սոցիալ-քաղաքական) արգելակում են նշանակելիության ընթացքը այն կետում, որտեղ հատվում է գենոտեքստը՝ միավորվելով խորհրդանշական մատրիցաների օգնությամբ և արգելակելով ընթացքի անվերջությունը: Ֆենոտեքստը այդ արգելակման արդյունքն է:

Ֆենոտեքստից գենոտեքստ և հակառակը

Ժամանակակից տեքստերը մեծ մասամբ (ոչ բոլորը) ֆենոտեքստեր են, քանի որ մոդեռնիստական պոեզիան հնարավոր է դիտարկել նշանակության անվերջության ընթացակարգի, այլ կերպ՝ նշանագիտական *քորայի* տեսանկյունից, որը էականորեն փոփոխում է լեզվական կառույցների հումքը: Ֆենոտեքստը հաղորդակցական լեզվի սեփականությունն է, որը մշտապես մասնատված է: Եթե գենոտեքստը նշանակության ու համակարգման գործընթաց է, որը բացահայտվում է շարժուն և հարաբերական սահմանների օգնությամբ, ապա ֆենոտեքստը ենթարկվում է հաղորդակցության օրենքներին՝ ենթադրելով ինչպես հեղինակին, այնպես էլ՝ ընթերցողին: Սույնը արտադրվում է լեզվի միջոցով, որում արդեն իսկ գոյություն ունեն և բնականորեն զարգացել են սոցիալական որոշ գաղտնագրեր, գաղափարաբանական բանաձևեր: Այն կայուն իմաստային և նշանաբանորեն կազմավորված հիերարխիա է: Գենոտեքստը ներառում է նշանագիտական բոլոր գործընթացները, հատկապես՝ բացատները, որոնք տեքստում կազմավորում են սոցիալական և բնական համակարգերը՝ վերածելով դրանք ամբողջականության: Նույնը նաև տարաբնույթ խորհրդանշայնության ստեղծումն է, օբյեկտ-սուբյեկտ կազմավորումը, իմաստային միջուկի ձևավորումը, տեքստում ազդակների միջոցով փոխանցվող էներգիաները, որոնք իրենց հետքը թողնում են տեքստի ռիթմի, մեղեդայնության, իմաստաբանական և տրա-

մաբանական առանձնահատկությունների կամ միմեսիսի (ֆանտազմ, բացատ, պատում և այլն) վրա: Ըստ Քրիստևայի՝ ֆենոտեքստը քերականորեն իմաստի ստեղծմանը նպաստող կառույց է, որը ենթարկվում է հաղորդակցական գործընթացին, ենթադրում է հեղինակի ասացման գործընթացը և ընթերցողին, ում ուղղված է տեքստը, իսկ գենոտեքստը անցնում է հարաբերականի ու ժամանակավոր սահմանափակումների միջով և կազմավորվում է երկու լիիրավ սուբյեկտների միջև հեռարձակվող տեղեկատվության հակադիր բևեռներում: Համապատասխանաբար, հնարավոր է առանձնացնել նաև վերոնշյալ տեքստերը միավորող մեխանիզմները, որոնց միջոցով սույն միջ(տրանս)-լեզվաբանական գոյությունները ի հայտ են գալիս ֆենոտեքստի փոփոխությունների միջոցով՝ որպես նշանագիտական կարգ, որպես գենոտեքստի ուրվական, որը համառորեն հիշեցնում է իրեն ֆենոտեքստում՝ միտելով միևնույն տեքստի մշտանորոգմանը: Նշանակությունը դիտարկվում է տեքստի կազմավորման կամ նյութական հոգեսոմատիկ գործընթացների տեսանկյունից, որոնք առնչվում են *քորա* ըմբռնմանը, քանզի այն, ինչ անվանում ենք նշանակություն, ազդակների անվերջ գործառությունն է, որը ի հայտ է գալիս *լեզու-հաղորդակցություն* ճանապարհին՝ «Սույնը հետերոգեն գործընթաց է, որը չունի ոչ անարխիստական մասնատված հետին պատ, ոչ շիզոֆրենիայի փակուղի, այլ կառուցողական և կազմալուծման գործնականությունն է՝ սուբյեկտիվ և սոցիալական սահմանային մոտեցումներով և միայն այդ պայմաններում է դառնում հաճույք ու հեղափոխություն» [4]:

Հետկառուցվածքաբանական և հետմոդեռնիստական քննադատությունը փոխառեց Քրիստևայից սույն ըմբռնումները, որից հետո խիստ չափավոր գենոտեքստը սկսեց իմաստավորել ինքնուրույն իրականացող ամեն ինչ, իսկ ֆենոտեքստը՝ այն ամենը, ինչ ամրագրվում է տեքստում:

Եզրակացություն

20-րդ դարավերջին և 21-րդ դարասկզբին ի հայտ եկած սոցիալական երևույթների բազմազանությունը առավել նշանավորեց գրավոր մշակույթը և սոցիալական հիշողության գոյության նոր փուլում հնարավոր դարձրեց *հեղինակ-մեկնաբան-տեքստ* փոխգործակցությունը *տեքստ-տեղեկատվություն* լուծումների և դրանց տեսականացման տիրույթներում:

Ուսումնասիրության մեջ հետկառուցվածքաբանական *տեքստ* հասկացությունը դիտարկվել է *պատմականություն* երևույթից դուրս, որը միաժամանակ հնարավորություն է քննելու տեքստը որպես *սոցիալական հիշողություն*:

Տեքստ հասկացության իմաստավորումը հիմնավորվել է նաև Ֆերդի-
նանդ դե Սոսյուրի տեսության միջոցով, ըստ որի՝ ընդգծվել են լեզվի՝ որպես
համակարգի, *ներքին* և *արտաքին* կառուցվածքաբանական հատկանիշնե-
րը:

Տեքստ-սոցիում-հիշողություն փոխադարձ կապերը և փոխներթափան-
ցումները բացահայտվել են հետկառուցվածքաբանական *ապակառուցում*
գործիքի միջոցով, որը ենթադրում է տարաբնույթ այնպիսի ընթերցումներ,
որոնց արդյունքում հնարավոր է հայտնաբերել բոլորովին նոր տեքստեր՝
սկզբունքորեն տարբեր նշանակություններով:

Տեքստի կառուցվածքային-նշանագիտական մեկնաբանության օբյեկ-
տը դիտարկվել է *տեքստ-բնագիր* հարաբերությամբ, որի կառուցվածքա-լեզ-
վաբանական ինքնատիպ առաջընթացի արդյունք է տեքստի *հասկացումը*:
Օգտագործելով տեքստի հասկացման մեթոդոլոգիական գործառույթները՝ ի
ցույց է դրվել տեքստի պարունակությունը, որը գրանցում է *սոցիալական հի-
շողության* օբյեկտիվացված գոյությունը, ինչպիսին որ բնագիրն է: Հաղոր-
դակցության այս տեսակը *սոցիալական լեզվաբանության* տիրույթում է:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Барт Р., Избранные работы. Семиотика. Поэтика, М., 1989, 616 с.
2. Derrida, Jacques, Acts of literature: edited by Derek Attridge, 1991, 236 p.
3. Kristeva Julia, Revolution in Poetic Language. Translated by Margaret Waller with an Introduction by Leon S. Roudiez, Columbia University Press New York, 1941, 260 p.
4. Кристева Ю., Избранные труды: Разрушение поэтики. Пер. с франц. М.: «Российская политическая энциклопедия, 2004, 656 с.
5. Кристева Ю., Семиотика: Исследования по семанализу, Пер. с фр.: Э. А. Орловой. М., Академический проект, 2013, 285 с.
6. Համբարձումյան Ն., Տեքստ և Մեկնություն, Ե., 2013, Տիր, 174 էջ 56-68: 174
7. Հեսսե Հ., Հուլունքախաղ, թարգմ. Ա. Առաքելյան, Ե., 2016, Անտարես, 644 էջ:
8. Интертекстуальность художественного дискурса [Электронный ресурс]: Астрахань: Астраханский государственный университет, Издательский дом «Астраханский университет», 2018. 242 с.
9. Соссюр де ф., Заметки по общей лингвистики, М., Наука, 2000, 280 с.
10. Рикер П., Конфликт интерпретаций, М., Медиум, 1995, 416 с.